

ספר הישר

ראשי פרקים

- א. הגדרת הנצי"ב לכינוי "ישרים"
  - ב. המאורעות הרמוזים בספר בראשית
  - ג. עמידת השמש והירח
  - ד. קינת דוד על שאול ויהונתן
- סיכום

א. הגדרת הנצי"ב לכינוי "ישרים"

במסכת עבודה זרה (כה.) אומר רבי יוחנן שבשני מקומות כינו הנביאים את ספר בראשית בשם "ספר הישר". המקום הראשון הוא ביהושע (י"ג): "הלא היא כתובה על ספר הישר", והשני הוא בשמואל ב' (א.יח): "הנה כתובה על ספר הישר". ומפרש ר' יוחנן שספר בראשית מכונה בשם זה מפני שהאבות נקראו ישרים בדברי בלעם שאמר "תמת נפשי מות ישרים" (במדבר כג.י). הנצי"ב שואל על כך בפתיחתו לספר בראשית:

יש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד, ולא צדיקים או חסידים וכדומה? וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכינוי ישרים?

הוא מבאר שישר הוא מי שעושה חסד גם עם הרשעים, ודואג להם למרות התנגדותו למעשיהם הרעים, ועל אף שלעיתים הם מרעים לו עצמו. את המידה הזו, אומר הנצי"ב, מצאנו אצל האבות:

וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר, עוד היו ישרים, היינו שהתנהגו עם אומות העולם, אפילו עובדי אלילים מכוערים, מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה.

(בהמשך מדגים הנצי"ב מדה זו של האבות ממספר מקומות בספר בראשית, ע"ש.)

לשאלה מדוע ספר בראשית נקרא דווקא ספר הישר, עונה הנצי"ב, שמאחר שזהו ספר הבריאה, הוא נקרא על שם מידת היושר, דהיינו הנכונות להטיב גם עם הרשעים, שהיא חיונית לקיום הבריאה, שכן הבריאה תוכל להתקיים רק אם אנשים ייטיבו גם עם מתנגדיהם וגם אם רשעים הם, ולא שיחפצו להרע להם ולנקום בהם ויביאו בכך לחורבן העולם.

ב. המאורעות הרמוזים בספר בראשית

הנצי"ב באר, איפוא, מדוע הנביאים קראו לספר בראשית בשם "ספר הישר". אך מדוע, בעצם, הזכירו הנביאים את ספר הישר? התבוננות בשני הפסוקים שהבאנו

בפתיחה תגלה, שהם הזכירו זאת, כשביקשו לומר שמקרה מסוים שארע בימיהם רמוז בספר.

על אלו ארועים אומר הנביא שהם רמוזים בספר הישר? הארוע הראשון הוא עמידת השמש והירח בימי יהושע:

"וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו, הלא היא כתובה על ספר הישר".

ר' יוחנן פירש, כאמור, שספר הישר הוא ספר בראשית, ולכן הוא אומר שעמידת השמש והירח רמוזה בפסוק "וזרעו יהיה מלא הגוים" (בראשית מח, יט) שנאמר לאפרים. "אימתי יהיה מלא הגוים? בשעה שעמדה לו חמה ליהושע." (ע"ז שם) האירוע השני הוא הקינה שאמר דוד על שאול ויהונתן:

"ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו. ויאמר, ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר".

ר' יוחנן אומר שהקינה, ללמד בני יהודה קשת, רמוזה בבראשית בפסוק (מט, ח) "ידך בערף איביך". "ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף? הוי אומר זו קשת". (כי היורה בקשת מגביה את ידו לגובה העורף) (ע"ז שם). מדוע נרמזו שני אירועים אלו בספר בראשית? כדי לגלות זאת, יש לשים לב לעובדה, שכשהנביא טוען שמארוע מסוים רמוז בספר בראשית, הוא מכנה אותו דווקא בשם "ספר הישר" ומכאן שהמארוע הרמוז קשור למידת היושר של האבות, שהיא מקור השם "הישר".

ג. עמידת השמש והירח

מדוע רמוזה עמידת השמש והירח בספר בראשית? ביהושע פרק ט' מסופר כיצד הערימו הגבעונים על ישראל וגרמו להם לכרות עמם ברית שלום. מדוע לא הרגו ישראל את הגבעונים כאשר גילו את התרמית? עונה על כך הגמרא במסכת גיטין (מז):

התם מי חלה שבועה עילויהו כלל? ! כיוון דאמרו להו, מארץ רחוקה באנו, ולא באו, לא חיילה שבועה עילויהו כלל והאי דלא קטלינהו משום קדושת השם.

יהושע לא הפר את השבועה כדי שלא יתחלל שם שמים. הוא חמל על הגבעונים והחיה אותם אף על פי שהערימו עליו, ובכך החזיקו במידת יושרם של האבות שנהגו בחסד גם עם מי שהרע להם.

אולם שיאה של מידה זו אצל יהושע מתגלה בכך שנלחם בחמשת המלכים שרצו להכות את הגבעונים. יהושע לא רק נמנע מלפגוע בגבעונים, אלא גם נחלץ לעזרתם ונלחם נגד אובייהם.

ודווקא במלחמה זו שמע ה' בקול איש והעמיד את השמש והירח!!

בכל שאר המלחמות לא נעשה נס גדול שכזה, שעליו מעיד הנביא "ולא היה כיום ההוא לפנינו ואחריו" (יהושע י"ד). עמידת השמש והירח דווקא במלחמה זו היתה אות משמים לכך שטוב עשו ישראל כשהמשיכו את דרכם של האבות הישרים ונחלצו להגן על הגבעונים. יהושע התנהג בדרך הישר ביחס לגבעונים, ולכן מעשהו זה כתוב בספר הישר: "וידם השמש וירח עמד... הלא היא כתובה על ספר הישר".

על פי הסבר זה ניתן, אולי, למצא בפסוקים תשובה לשאלה נוספת: כיצד חשבו הגבעונים להצליח בתרמיתם? האם לא ידעו שיהושע יגלה מיד - כפי שאכן קרה - שהם שיקרו לו, ולא באו מארץ רחוקה אלא מהערים הקרובות, גבעון, הכפירה וקרית יערים, ואז לא תחיה לו כל מחויבות לשבועה, מאחר שהושגה בערמה, ובודאי יהרגו ישראל את הגבעונים?

התשובה היא, שהגבעונים ידעו שישראל יגלו את האמת במוקדם או במאוחר. אך הגבעונים ידעו גם כי ישראל, בהיותם בניהם של האבות הישרים, לא יעברו על השבועה גם כשיתברר להם שהושגה בשקר. ואכן, הגבעונים אומרים זאת ליהושע במפורש (שם ט.כ.ה): "ועתה הננו בידך, כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו - עשה!" אתה הרי הולך בדרך האבות הישרים, שעשו חסד גם עם מי שהרע להם. לכן אנו יודעים שאתה תעשה "כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו", ומאחר שנשבעת לנו, אתה לא תפר את השבועה גם אם השגנו אותה במרמה. וכאמור, התנהגותו זו של יהושע בדרך הישר - כתובה על ספר הישר.

ד. קינת דוד על שאול ויהונתן

כאמור, המקום השני עליו אומר הנביא שהוא מוזכר בספר הישר, הוא קינת דוד על שאול ויהונתן:

"ויאמר, ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר".

(שמואל ב.א.יח.)

כאמור, ר' יוחנן אומר במסכת ע"ז שקינה זו רמוזה בספר בראשית בפסוק "ידך בערף איביך". ויש לברר מדוע גם קינה זו רמוזה בספר בראשית. בשמואל ב' פכ"א נאמר: "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה, ויבקש דוד את פני ה', ויאמר ה', אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים". ישנן מספר דעות בשאלה האם שאול אכן הרג בגבעונים תוך כדי הריגתו את כהני נוב (דש"י שם בשם הירושלמי), או שהעלה הכתוב עליו כאילו הרגם, מאחר שהרג את אנשי נוב הכהנים, שפירנסום (בימדות נח): ומכל מקום שאול נהרג על פגיעתו בגבעונים, כפי שאומר המדרש (במדבר רבה ה.ג.): "הגבעונים שהיו גרים גרורים... על שביקש שאול להזדקק להם והרג הכהנים שהיו מספקין מזונותם - הרגתינו." במעשה זה פגם שאול בדרך הישר, ועל כך נהרג. בתגובה על מעשהו שולח ה' רעב שלש שנים, וכדי לרצות את הגבעונים נותן להם דוד שבעה מבני שאול, והגבעונים ממיתים אותם. מעשה זה מנוגד לכמה ממצוות התורה כמו "לא תלין נבלתו על העץ" (דברים כ.א.ג.) ו"לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות" (שם כד.טז.), ואעפ"כ דוד עשה זאת, ובכך החזיר את הכרת הגויים במידת היושר של עם ישראל:

והיו שואלים (אומות העולם) עליהם: מה חטאו אלו שנשתנית מדת הדין? והיו ישראל אומרים להם: אבותיהם של אלו פשטו ידיהם כגרים גרורים... אמרו להם ראו היאך תבע הקב"ה את דמן! המתגייר לשם שמים - על אחת כמה וכמה. ודאי אין אלוה כאלוהיהם ואין אומה כאומתם, ואין לנו לידבק אלא באומה זו שאלוהיה גדול מכל אלוהים. מיד נתגיירו הרבה

גרים. (במדבר רבה ז.ד.)

זה כוחה של מידת היושר! ועכשיו, כאשר שאול מת בגלל פגמתו במידת היושר, דוד צריך "ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר", ללמד את בני

יהודה להשתמש בקשת בדרך הישר. שכן יהודה פגם בדרך הישר עם שאר בני יעקב במעשה דינה בשכם. אמנם, רק שמעון ולוי הרגו את אנשי שכם, אך שאר בני יעקב נטלו חלק בביזת החללים: "בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר" (בראשית 34: 25). ביזה זו, גם אם ניתן למצוא לה צידוק (וכפי שמסיים הפסוק "ויבזו העיר אשר טמאו אחותם") אינה הולמת את דרך האבות הישרים. וכשם שיעקב מוכיח את שמעון ולוי על מעשיהם: "ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה" (שם 34: 26), כן מוכיח את יהודה: אתה, אמנם, מיועד למלוך, אך מאחר שלא נהגת בדרך הישר במעשה שכם, תתעכב מלכותך. "לא יסור שבט מיהודה" - מדוד ואילך. (שם 34: 27 ורש"י) מדוד ואילך לא יסור. אך לפני דוד יסור, והמלוכה תעבור לשבטים שלא היו במעשה שכם: ליהושע מצאצאי אפרים, ולשאל משבט בנימין.

כשיעקב מעביר את הבכורה ליוסף, הוא מזהיר על שמירת דרך הישר: "ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי" (בראשית 48: 22). איני נותן לך את שכם שנכבשה בחרבם ובקשתם של שמעון ולוי, אלא בחרבי ובקשתי שלי. ומסביר האברבנאל:

אמנם אמר כאן בחרבי ובקשתי, בהיות שאמר שם במאה קשיטה, לפי שיעקב איש תם וישר, ולא לקח רומח וחנית בידו, וכאשר בא אל שכם קנה את חלקת השדה בנכסיו במאה קשיטה שהם היו חרבו וקשתו. כי הנה לא עשה כשמעון ולוי שבחרבם ובקשתם ירשו ארץ, אבל יעקב לא ניסה ללכת באלה. אבל חרבו וקשתו היה הצאן והבקר אשר עמל וגידלם. ובאותו חרב וקשת שהיו לו שהם המאה קשיטה קנה אותה חלקה.

ויהושע, שאליו הועברה המלוכה, הלך בדרך האבות הישרים ביחסו אל הגבעונים. שאול, לעומתו, סטה מדרך זו בפוגעו בגבעונים, ועל כך נהרג. ועתה תחזור המלכות ליהודה. ומי יזכה בה? דוד, שהלך בדרך הישר בעשותו חסד גם עם אויביו, שנמנע מלהרוג את שאול שרדפו, גם כאשר יכול היה לעשות כן (שמואל א' 19: 1-4). תחת שאול שפגם בדרך הישר ימלוך דוד שדבק בה, והוא מורה לבני שבטו שידבקו בה אף הם, ושלא ילמדו את קשתם של שמעון ולוי, אלא את קשתו של יעקב. "ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר".

סיכום

מלכות ישראל ניתנה, איפוא, ליהושע, ששמר על דרכם של האבות הישרים, ולכן הוא מוזכר בספר הישר. אך עוד מוזכר בספר, ששאל לא שמר על דרך זו, ולכן הועברה ממנו המלכות. שני מאורעות אלו הרמוזים בספר הישר, מהוים כעין מעגל הנפתח בהסרת המלכות מיהודה ונסגר בחזרתה אליו, והם מבליטים עד כמה חשובה היא דרכם זו של האבות הישרים, שכן לכאורה דרך זו היא מעלה מיוחדת ולפנים משורת הדין, ושאל ודאי היה מלך צדיק! הגם שפגע בגבעונים. אך מישראל נדרשת אף מדה זו, שיש בה קידוש השם, וכפי שהוכח בנתינת בני שאול לגבעונים. ועל שם אותו יושר נקרא ספר בראשית "ספר הישר", והספר מבקש ללמדנו את דרכם של האבות הישרים.

1. צדיקותו של שאול מושווית דווקא לזו של יהושע בכך שעל שניהם נאמר שלא נספדו כהלכה ודווקא: נספדו. אלא שלא כהלכה לפי מעלתם ועל כך נעושו ישראל. ועיין שבת קה: ויבמות עה: